

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERNEK A KÖZOKTATÁS 1883/4-İK ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL SZÓLÓ JELENTÉSE.

(Folyt.)

A ministeri jelentés második, nem érdektelenebb része az, mely a középiskolákkal, egyetemekkel, szakiskolákkal, továbbá közművelődési és humánus intézetekkel foglalkozik.

II.

Tán a középiskolai oktatás az, melynek állapota kedvező irányban legtöbb haladást mutat.

A tulajdonképeni adatokhoz egy előleges tájékoztató is van csatolva, melyben a középiskolai oktatásügy vezérelvei nyerne ki-fejejezt. Ebből s az egész jelentésből látható, hogy ez évben főképen két momentum különböztetendő meg. Először a classicus és reáloktatásnak rendes különbözete, (mi nem ujság, mert minden évben számos helyen vita tárgya;) másodsor az 1883. évi XXX. t.-c. következményei, az e törvény-alkotta új aera második esztendejében.

Az elsőre irányzott nevezetesebb szándékok egyike — mint a jelentés mondja, — hogy több gyöngébb s nagyon is helyi érdekű gymnásium reál- (illetőleg polgári) iskolává alakíttassék át. „Szándék“, mondjuk; mert valószínűsítését (az elsőnek) ez évben nem láttuk ugyan, de szívesen elismerjük ezen adandó alkalommal gyümölcsözhető törekvés jóságát. Hogy a helyi érdekű gymnásiumok alakíttatnak reálokká, nem csudálkozunk; de hogy a pénzalap hiánya miatt történjék ez: azon igen is csudálkozunk. Mert a későbbi költségvetést tárgyazó fejezetben a leghatározottabban kiviláglik az, hogy a reáliskolák egyen-egyen többbe kerülnek, mint a gymnásiumok. Inkább azon motivumból látszanak kiindulni, hogy gymnásiumok előállítására egyáltalán kevesebbet akarnak költeni, mint a reálókéra: midőn a csonka gymnásiumon változtatni akarnak.

Ugyane viszonyhoz, melyben a classicus és reáloktatás állanak, egy más, eddig nem igen méltatott, pedig véleményünk szerint nem kevésbé fontos adatot akarunk csatolni. Ez az, hogy a statistika azt mutatja évről évre, miszerint a reáliskolában jóval kevesebb contingens jut el a tulajdonképeni célhoz: a legutolsó osztályhoz.

Az említettük második tényező a XXX. törvénycikk. Ez a felekezetek iskola-autonomiáját valamivel kisebbé tette, de viszont

cserébe azon intézeteknek, melyek a törvény által nyilvánvalóvá tett hiányaikon államsegélylyel akartak segíteni, az állami subventio megadatott, illetőleg biztos kilátásba helyeztetett. — Így az unitárius egyház két iskolájának évi államsegély kérése is tárgyalás alatt áll. — Másik következménye az említett törvénynek az eddig különféle mértékkel mért tanári okleveleknek revisioja.

Továbbá a kormány részéről minden rendelkezésre álló eszközzel az céloztatott, hogy a tanárok szakai aránya lehetőleg helyesre igazittassék.

Lássuk ezután a részleteket. 177 középiskolánk volt, mely számmal — természetesen a népességhez arányitva — Poroszország és Ausztria között állunk. S habár az utolsó két év alatt egygyel kevesebb lett is; és az utóbbi másfél évtized alatt a tanulóság nagyobb arányban nőtt is, mint az iskolák száma: mégis csepp okunk sincs ezen aggódni. — Mert azóta több csonkának kiegészítése (1869-ben 100 csonka volt, 1883-ban 73, 1885-ben 71) és sok párhuzamos osztálynak felállítása történt. Szervezeti irányukra nézve 150 gymnásium és 27 reáliskola volt, s míg a gymnásiumok száma 1883. óta számszerint nem változott, addig a reálké egygyel csökkent. — Valamennyi középiskola összesen 1231 tanosztálylyal működött.

Nunc venimus ad fortissimum . . . . egyik legfontosabb kérdéshez, a középiskolák nyelvének ügyéhez. A 134 egy nyelvű intézetből kizárólag magyar csak 124 volt, 7 német és 3 oláh. Két tannyelvet használt 25, három nyelvet 18, melyek között több a magyart csak mint segédannyelvet.

E kérdés mindenestre, sok erélyt, s ugyanannyi tapintatot követel. Mert e nyelv-viszonyok tekinthetők ugyan ideiglenes és átmeneti, de semmiképen sem állandó állapotnak. Mert a magyarság eszméjével nagyon kevésé illik össze az, midőn a többiekhez hasonló tanár szemszurásként megtartja az egy magyar órát, úgy a hogy; s a történelem a „vitae magistra“ s az ékesen szóló térkép illusztrálásával azt tanítja a román ajku ifjunak, hogy Oláhország határa nem a Havas-Kárpát, hanem a Királyhágó. — E téren biztos működés szükséges.

Végül megemlítendő, hogy 117 községi iskola volt a ministerium, 60 pedig autonom felekezeti vezetés alatt.

Mindezen iskolákba 42,937 tanuló iratkozott be, 87 százalék a gymnásiumba, 13% a reálba. Tudva, hogy magának a kétféle iskolának aránya 85:15-höz, látjuk ebből is, hogy a gymnásiumok látogatottabbak, mint a reáliskolák. Osztályonként is 36—37, illetőleg 28—29 a létszám. A tanulók száma 1883. óta növekedett, de ezzel együtt a reáltanulók aránya csökkent.

Itt egy tétel a reáltanulók számának nem növekvése felől következőképen akar megnyugtani. Eltekintve attól, hogy sokszorta nagyobb földterületre esik csak egy reáliskola, mint gymnásium; oka abban is rejlik, hogy az újabban keletkezett sok — középiskolának v. legalább alsó osztályainak megfelelő — szakiskola vonja el a nem

gymnásziális alapon tanuló ifjuság jórészét. Hát ez oknak elég ok arra nézve, mért nem ment elég ifju a reáliskolákba, de megnyugtatósnak, mely a jövőre biztosítást adjon, éppen nem nevezhető.

A következő rovatból csak azt emeljük ki, hogy az évközben kimaradók száma az unitáriusoknál a legcsekélyebb, azaz a legelőnyösebb. Még pedig 4%. — Az őszeses tanulóságnak 77%-ja egészen, 3% részben fizette a tandíjt, mentes 21% volt. Legtöbb jótéteményt aránylag az unitárius iskolai tanulók élveztek: 100 közül csak 35 fizetett egész tandíjat, 65 volt segélyezett. Más oldalról világítva meg a dolgot, az tűnik ki, hogy a gymnásiumok tanulói az ösztöndíj jótéteményében sokkal tömegesebben részesülnek. Reáliskolai alap általában kevés van.

A tanulók vallásáról megemlítendő, hogy saját népességi arányukhoz viszonyítva, több tanulót küldenek a középiskolákba a zsidók, ágostaiak s unitáriusok; a többi a népességi arányon alul. Az első kettőről érdekes az is, hogy a reáliskolákat jobban keresik. A tanulók mulasztásait illetőleg, hogy az igazolt mulasztások 68%-a a kormány, 31 a felekezetek iskoláira esik. Ez utóbbi adatok, tudva, hogy az iskolák számának aránya 66% és 33%, nagyon különös fényt vetnek a másodsorban említett iskolákra.

Az előmenetelben látjuk, hogy a gymnásiumban „jeles“ eredménynel ezer közül 86, jó-val 210, elégséggel 478 végzett; a reáliskolákban ez adatok rosszabb eredményt mutatnak, 1000 közül csak 40 jeles, 163 jó, 561 elégséges volt. — Ezen adatok, nem tudom, akképen gyűjtettek-e, mint ily adat-gyűjtést nekem volt alkalmam látni. Itt nem az általános közép-calculus vétetett, hanem valakinek jelest pl. csak akkor adtak, ha kivétel nélkül minden tárgyból az volt. Ha egy kettőse van, már csak „jó“ osztályzatú, azaz a legrosszabb calculus dönt. Így az olyan, kinek mindenből 1-ese van, de esetleg egy 3-asa, a kimutatásban egy szintvonalon áll a mindenben 3-assal bíróval. Ezt mi méltánytalan eljárásnak tartjuk.

Érettségi vizsgát 2668 ifjuval 106 középiskola tartott, míg 2 évvel ezelőtt 104 k.-iskola 2537 jelentkezővel. Aránylag jóval többben a felekezeti, mint a ministerium alattiakban. — Míg viszont a gymnásiumok száma a reáliskolához anynyi, mint 80-nak aránya a 20-hoz, addig az érettségizők aránya e kétféle iskolában 92% és 7% volt. Szembetűnő, mennyivel kevesebb reáliskolai tanuló tesz érettségit. — Még e vizsgák sikere is jóval nagyobb a gymnásiumokban; de az aránytól eltekintve: mindkettő nagyot hanyatlott az érettségi sikerében. Végül azt említjük meg, hogy 2095 közül 1711 ifju egyszerűen, (a régi szabály szerint) 384 jelesen érettnek nyilvánítottatott.

A következő, az iskolák helyiségeivel foglalkozó fejezetből, kiemelhetjük, hogy 166 volt a saját, 11 pedig (egész terjedelmében) bérlházban; s az 1231 tanfolyam számára 1318 szoros értelemben vett osztályterem szolgált. Nagy hiányt csak a tornahelyiségekben látunk, ámbar ezek is szaporodtak. A felszerelésről annyit,

hogy 167 tanintézetben a tanári könyvtárban 809,000, az ifjuságiban 121,000 kötet volt, 1883 óta mintegy 10,000 kötettel szaporodtak.

A tanárokról szóló fejezetben azt találjuk, hogy a 37,947 tanuló oktatására 2678 tanár és tanító volt alkalmazva. Még pedig 59% rendes, 12% helyettes, óraadó 4%, csakis hitoktató 16%, rendkívüli tárgyakat tanító 7% volt. Az unitáriusok kolozsvári fő- és sz.-keresztúri algymnásiumában 22 oktató működött. A kimutatás azon eredménnyel is jár, hogy a kormány iskolái aránylag több tanerőt számláltak. — Az oktatóknak általában 74%-a volt okleveles, 26% nem okleveles. Továbbá olyan, ki a magyar nyelvet nem bírta, volt 74 tanár, azaz 3%.

Az utolsó fejezet a középiskolák költségeiről szól. Magyarországi középiskolái 4,252,966 frtnyi összegbe kerültek, ez az 1883. évi költséggel, 3,465,997 frttal szemben, nagy haladás. (Nem 2%-kal emelkedett a kiadás, mint a jelentés mondja, hanem 22%-val.) Ezen összeg az ország egyenes adója 4.6%-ának felel meg. — A gymnásiumokra ebből 3,385,416 frt, a reáliskolákra 867,550 frt jutott. — Nyilvánvaló, hogy a reáliskolák aránylag többbe kerülnek. — Ha a fentartó hatóság szerint distinguálunk, látjuk, hogy a ministerium 3,200,000 frtot (75%), a felekezetek 1,520,000 frtot (25%) fordítottak intézeteikre. — A kormány aránylag is több javadalomban részesítette iskoláit, mint a felekezetek. — Az unitárius egyház két iskolájára — e jelentés szerint — 31668 frtot adott ki. — Tandíjak címén az összes iskolák 288,904 frt fedezetet kaptak.

Ezek voltak általában és röviden az iskolákra, tanulókra, tanárookra, az iskolák helyiségeire és azok költségeire vonatkozó adatok. Ezek mutatták a középiskolák állását, a mennyire az oktatás intensiv voltát a statistika demonstrálni tudja.

III.

A felső iskolák rovatában is több reformot vehetünk észre. Ilyen a harmadik egyetem felállításának elvi fejtegetése. S az ügyesen felhozott nyomós érvek bizonyára sokakat meggyőznek arról, hogy ennek felállítása szükséges. Mert az orvos állomány csekély volta, s az egészségügyi oktatás általános kötelezése, sok orvost igényelnek. De hogy éppen Pozsonyban állittassék fel: ez aligha sokak ellenvéleményével nem találkozik.

A budapesti tud. egyetem reformjaiként megemlíthetjük a magántanárok új képesítési körét. Továbbá az egyetem gazdasági vezetését a változó rectorátus alól kivonják, s új hatósággá teszik. Ha vajjon a német eredetiből lemintázott szervezet elfogadjatik, s jónak bizonyuland-e: az a jövő titka. — Kiváló figyelem fordítatik végre a seminariális szellem istápolására is. — Végül a gyógyszerész képzés kérdése végleges megoldásra kerül.

A budapesti egyetem 180 tanár- s tanítóval, s 3342, illetőleg 3172 tanulóval bírt. Tanári létszáma, valamint költsége is

(561,133 frt) szaporodott, ez utóbbi 20,000 frttal. A kapcsolatos tanárvizsgáló bizottság 26 középiskolai tanári oklevelet adott ki. — A kolozsvári egyetem majdnem 500 főnyi hallgatósággal s 64 oktatóval rendelkezett, költsége mintegy 200,000 frt volt. Legjelentősebb eseménye az új vegytani épület megnyitása, mely a modern követeléseknek tökéletesen megfelel. Több egyetemi épület kilátásba helyeztetett. — A kir. József megyetem 37 tanár- s tanítóval 662, illetőleg 564 hallgatót tanított; fentartási költsége 170,000 frt.

Hittani intézet volt 52, a népességhez arányosan legtöbb papnövendéket az unitáriusok adják.

Jogakademia pedig 13 volt. A nagyszebeni mulóféiben, a pápai református megszűnt.

4.) A szakoktatásra nézve átlagosan azt mondhatjuk, hogy jó állapotban van. Tényezői az ipartanműhelyek, ipariskolák, háziiparoktatás, a budapesti középipariskola és technológiai iparmúzeum, ipar-tanítói és tanítónői szaktanfolyamok voltak. — Továbbá a kereskedelmi középiskolák, szülésznőket képző tanfolyamok, mintarajztanoda és rajztanárképző, iparművészeti iskola, üvegfestő-intézet, színész-iskola, orsz. zeneakademia. Művészetünknek jeles festőket nevel a festészeti mesteriskola. — Általában mindezen intézetek örvendetes fejlődésben vannak.

5.) A humánus intézetek közül a váci országos és a budapesti izraelita siketnéma és az orsz. vakok intézete említendő. Ez bizony anynyi, mint három pohár viz egy égő házra. Csak a kezdet kezdete. — Az árva- és szeretetházak száma ellenben emelkedett, jelenleg 64 van. A hülyéket egy intézet, a Frimm-féle okiatta: 25 növendéket.

Culturális közintézeteink közül a nemzeti múzeum ismert európai hírnevének megfelelt, valamint az orsz. képtár is. Fiatalabb társuk, az iparművészeti múzeum, már is számos itt megfordult külföldi szaktudós figyelmét lekötötte. Legujabb tán a meteorológiai és földdelejjességi központi intézet, mely tudós vezetés mellett a tudomány ez ágának cultiválását mutatja. Nem hallgatható végre el a műemlékek orsz. bizottsága sem, mely a budai, kassai, bártfai stb. templomok, s a vajdahunyadi vár reconstruálásában buzgolkodott.

Mindemaz adatok Magyarország egy lépését teszik a cultura felé. Az előnyös adatok önézetünkre, a hiányok okulásunkra szolgáljanak. A lépés nem volt nagy, nem is szabad nagynak lenni. De — Trefort miniszter szavai szerint — egy réteg culturánk épületében, mely rétegek ha egyen-egyen szilárdak, az egész erősen fog állani.

B. GYULA.

EGY MÁS SZÁZ FORINTNYI ALAP TÖRTÉNETE.

II.

MÁSODIK GYÜJTŐKÖNYVECSKÉM.

BUDA-PEST, márt. 1.

Ha mindenki minden tele könyvhez egy cikket ír, több lesz a könyvcikk, mint a pénz. Készen vagyok némelyek ily megjegyzésére, s mégis elmondok némieket e könyvecském beadása alkalmából.

Ha az olvasmánynak mulattatási vagy legalább érdeklési célja lehet, e sorokban, úgy hiszem, az írásért a tartalom által igazolva vagyok. Ebből még tanulni való is választható ki.

Buda-Pestiek nem szeretnek adakozni, csak azt elfogadni szeretik. Ők főváros. Ők adják a hangot, az irányt, a műveltséget az országnak. Nekik joguk van contributiót követelni az országtól, de contribuálni nem kötelesek. Ők a nap, tőlük jó a világosság. Tartsa szerencséjének a provincia, hogy a főváros elfogadja lapjaira az előfizetést, indítványaira a tapsot, társulatai számára a részvényjegyet, tagsági díjt, Deák-, Eötvös-, Arany-emlékszobrokra a filléreket stb.

A fővárosiak szabály szerint valóban nem adnak szívesen közczélokra. Kivált pedig nem erdélyi, székely, unitárius s több afféle csodabogárságokra.

Ez tény s mit csak a közművelődési egyletnél látok megváltozva.

Mi, unitáriusok, mégis gyűjtést határoztunk templomunkra — itt, e viszonyok közt. Én is presbyter levén, egy könyvet magamhoz vettem, gondolva, csak lesz nekem 100 jó emberem, a kiktől, ha 1 forintot kérek, nem tagadják meg. Figyelmeztettek, hogy, mint az akadémia tagja, tagtársaimat keressen föl, ott is találok annyit, hogy könyvem megtöltsem.

Nem találtam. Mily iszonyu fáradságomba került nekem betölteni kis első könyvem, elmondtam I. cikkemben. A másodikat hogy elvállaltam, véletlen műve.

Mint az akadémiai kéziratár rendezője, megismerkedtem dr. Kohn Sámuel tudós és szeretetreméltó fővárosi izraelita rabbi-val. Egy alkalommal a szombatosokról volt szó, s ő megjegyezte, hogy Péchy Simonnak van a székely-kereszturi unitárius középtanoda könyvtárában egy zsoltár fordítása, a mi őt nagyon érdekelné. Ugy értette, hogy tán épen tőlem került oda. Nem lehetne e azt neki használatra megkapni?

Megkísérlem — felelém, s majd tudósítom.